

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС СЛІДЧОГО ЯК СУБ'ЄКТА
ЗАСТОСУВАННЯ НОРМ ПРАВА В ПРОЦЕСІ НАДАННЯ
МІЖНАРОДНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ**

На підставі аналізу міжнародних угод і конвенцій визначено ряд особливостей кримінально-процесуального статусу слідчого як посадової особи, яка має правозастосовчі повноваження у сфері міжнародної правової допомоги у кримінальних справах.

На основе анализа международных соглашений и конвенций определен ряд особенностей уголовно-процессуального статуса следователя как должностного лица, наделенного правоприменительными полномочиями в сфере международной правовой помощи по уголовным делам.

Some peculiarities of investigator's criminal and procedural status as an official authorized with law abiding powers in the sphere of international legal aid on criminal cases are determined on the basis of international agreements and conventions analysis.

Важливою формою співробітництва держав у боротьбі зі злочинністю є міжнародна правова допомога у кримінальних справах, яка сьогодні сформувалася як самостійний правовий інститут, що регулюється нормами міжнародного та національного права. Реалізація норм вказаних правових систем покладається на широке коло індивідів та організацій, яке створює суб'єктний склад інституту міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, що здійснює її шляхом прийняття, тлумачення, застосування, дотримання, виконання та використання права. У розглянутій сфері правовідносин слідчий виступає самостійним суб'єктом, наділеним широкими правозастосовчими повноваженнями. Питання процесуальної самостійності і незалежності слідчого та їх забезпечення у юридичній науці досліджувались такими процесуалістами: Ю. П. Аленіним, С. А. Альпертом, М. І. Бажановим, Ю. М. Грошеним, А. Я. Дубинським, В. С. Зеленецьким, О. Р. Михайленко, М. М. Міхеєнко, О. М. Ларіним та багатьма іншими. Проблема процесуальної самостійності слідчого набуває актуальності саме зараз, коли обговорюється питання щодо прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу, де мають

бути чітко визначені правові норми, які закріплять правову основу слідчого під час досудового слідства.

Правозастосовча діяльність слідчого скерована на вирішення завдань міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, які обумовлені завданнями кримінального судочинства (ст. 2 КПК України). Разом з тим слід звернути увагу на думку І. С. Бажова, який виділяє в діяльності слідчого більш конкретні завдання гносеологічного (пізнавального), кримінального, профілактичного, процесуально-гарантійного, а також оцінювального характеру, котрі обумовлені метою слідчої діяльності, що полягає у підготовці матеріалів кримінальної справи для розгляду її в суді, щоб допомогти йому постановити законний та обґрунтований обвинувальний вирок [1, с. 137–139]. Проведення розслідування по кримінальній справі є основною функцією слідчого, що полягає у дослідженні всіх обставин справи, зборі та закріпленні доказів, встановленні особи, яка вчинила злочин. Згідно із законом слідчий належить до учасників кримінального судочинства з боку обвинувачення.

Однак слідчий не здійснює обвинувачення як кримінально-процесуальну функцію у повному значенні цього слова. У цьому зв'язку варто звернути увагу на точку зору вченого-процесуаліста М. С. Строговича, який виділяв кілька значень даної функції. Серед них до діяльності слідчого була віднесена діяльність органу або особи, що обвинувачує та вкриває певну особу у вчиненні злочину [2, с. 190]. На думку А. М. Ларіна, таку діяльність слідчого характеризує функція кримінального переслідування – процесуальна діяльність, яка направлена на доказування винності певної особи, що полягає у формуванні та обґрунтуванні висновку про вчинення певною особою злочину [3, с. 25, 38]. Обвинувачення ж у науковій літературі відносять до форми кримінального переслідування [4, с. 51]. Викладене дозволяє більш точно визначити процесуальну функцію слідчого, який здійснює правозастосовчу діяльність у галузі міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, що становить кримінальне переслідування. Правозастосовчу діяльність у сфері міжнародної правової допомоги у кримінальних справах здійснюють слідчі органів внутрішніх справ, прокуратури, органів безпеки, податкової міліції. При цьому незалежно від відомчої належності слідчі мають однаковий обсяг правозастосовчих повноважень, котрі вони реалізують відповідно до підслідності (ст. 112 КПК України). Основні положення кримінально-процесуального статусу слідчих становлять повноваження згідно зі ст. 114 КПК України, де сконцентровані процесуальні права та обов'язки. Однак коло повноважень не обмежене положеннями вказаної норми. У ході правозастосовчої

діяльності слідчий також керується правами та обов'язками, закріпленими в інших нормах кримінально-процесуального закону, а також у нормах міжнародних договорів України в галузі міжнародної правової допомоги у кримінальних справах.

За необхідності провадження на території іноземної держави допиту, огляду, виїмки, обшуку, судової експертизи та інших процесуальних дій слідчий готує звернення (міжнародне слідче доручення про проведення процесуальних дій на території іншої держави) до компетентного органу іноземної держави. До звернення з питань надання правової допомоги в кримінальних справах додається переклад його тексту, а також переклад текстів усіх інших документів, що надсилаються разом із зверненням, мовою запитованої Сторони. Переклади цих документів повинні бути завірені підписом перекладача та скріплені печаткою організації, яка здійснила переклад [5].

Згідно з положеннями норм міжнародних договорів України слідчий має можливість бути присутнім під час проведення процесуальних дій, що виконуються правоохоронними органами зарубіжної країни (ст. 8 Мінської конвенції 1993 р.)¹ [6]. У разі отримання виконаного звернення слідчий зобов'язаний приєднати докази, які надані шляхом провадження слідчих та інших процесуальних дій на території іноземної держави, до кримінальної справи, що розслідується. Такі докази відповідно до закону мають юридичну силу та прирівнюються до тих, котрі отримані в Україні відповідно до вимог українського кримінально-процесуального закону. Разом з тим слідчий зобов'язаний провести перевірку та оцінювання отриманих доказів, керуючись ст. 66, 67 КПК України.

Слідчий уповноважений викликати свідка, потерпілого чи експерта, які знаходяться за межами України, за їхньою згодою для провадження слідчих дій у кримінальній справі, що розслідується. При підготовці звернення про виклик свідка, потерпілого чи експерта слід зважати на те, що зазначені особи, незалежно від їх громадянства, не можуть бути притягнуті в Україні до кримінальної відповідальності або позбавлені волі в будь-якій формі за правопорушення, здійснені ними до перетинання державного кордону України, або у зв'язку з їх свідченнями, діями як експерта, у зв'язку з вчинками, пов'язаними з розслідуваною справою. Свідок чи експерт, який не з'явився до органу внутрішніх справ згідно із запрошенням, про вручення

¹ Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.10.2002 р. Україною на сьогодні ще не ратифікована.

якого було порушено прохання, не може підлягати жодному покаранню або запобіжному заходу, якщо він у подальшому добровільно з'явиться на території запитуючої Сторони. Свідок, потерпілий чи експерт втрачає гарантії недоторканості (імунітет), якщо він, маючи таку можливість, не покине територію України по закінченні 15 днів з моменту повідомлення його про те, що його присутність не є обов'язковою, або, виїхавши з України, знову туди повернеться [5]. У разі якщо слідчому потрібно для провадження слідчих та інших процесуальних дій викликати особу, яка перебуває під вартою в іноземній державі, то він згідно з ч. 3 ст. 7 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 р. [6] повинен направити у запитуючу державу повістку про виклик за 50 днів перед датою, встановленою для явки. При провадженні процесуальних дій з такою особою слідчий тримає її під вартою, підставою для чого є відповідне рішення компетентного органу іноземної держави.

На слідчого покладається обов'язок виконувати клопотання про правову допомогу, що надійшли від зарубіжних компетентних установ. При прийнятті до провадження кримінальної справи, направленої правоохоронним органом іноземної держави в порядку кримінального переслідування, слідчий при розслідуванні цієї справи керується нормами кримінально-процесуального законодавства України. Він вправі застосовувати норми кримінально-процесуального законодавства іноземної держави у випадках, коли це передбачено міжнародним договором, не суперечить КПК України і у зверненні (запиті) Договірної держави порушено клопотання про застосування зазначених норм.

Слідчий у ході реалізації своїх повноважень самостійно приймає рішення про провадження слідчих або інших процесуальних дій, як виняток у випадках, коли згідно із законом потрібне одержання судового рішення або санкції прокурора. Якщо при виконанні звернень про правову допомогу потрібне проведення оперативно-розшукових заходів, виконання постанов про затримання, привід, арешту та інших дій, то слідчий вправі давати органу дізнання відповідні доручення, які є обов'язковими для них. У цьому полягає його процесуальна самостійність, яка є важливим елементом кримінально-процесуального статусу слідчого.

Кримінально-процесуальний статус слідчого, як посадової особи, наділеної правозастосовчими повноваженнями у сфері міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, має ряд особливостей. По-перше, вони виявляються в специфіці поєднання прав та обов'язків у механізмі правового регулювання

поведінки посадових осіб, що полягає у виконанні зобов'язань закону. По-друге, кримінально-процесуальний закон з метою виключення прояв суб'єктивного, упередженого ставлення до вирішення кримінальної справи з боку посадових осіб встановлює обставини, що виключають їх участь у провадженні у кримінальній справі. По-третє, закон надає посадовим особам різноманітні повноваження, які виявляються в міру їхньої участі в здійсненні того чи іншого виду міжнародної правової допомоги у кримінальних справах.

Найважливішими положеннями кримінально-процесуального закону, які мають істотний вплив на кримінально-процесуальну правосуб'єктність слідчого, є обставини, що виключають його участь у провадженні у кримінальній справі. Згідно з ч. 1 ст. 60 КПК України він не може брати участь у провадженні у кримінальній справі, якщо: 1) є потерпілим, свідком, цивільним позивачем, цивільним відповідачем або родичем кого-небудь з них, а також родичем обвинуваченого; 2) брав участь у справі як експерт, спеціаліст, перекладач, захисник або представник інтересів потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача; 3) він або його родичі заінтересовані в результатах справи; 4) є інші обставини, які викликають сумнів у його об'єктивності.

На сьогодні існує велика кількість міжнародних договорів, що прямо або посередньо регулюють питання надання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах. У практичній діяльності посадових осіб нерідко виникають труднощі з вибором відповідної норми, яка підлягає застосуванню у конкретній ситуації. У даному випадку слід зазначити, що провідними у системі міжнародних договорів є міжнародні договори універсального характеру (Статут ООН, Загальна декларація прав людини та ін.). Хоча норми таких міжнародних договорів через свій рекомендаційний характер не забезпечені примусовою силою для виконання, їх дотримання є частиною міжнародно-правових обов'язків держави. Тому під час застосування норм міжнародних договорів, які регламентують питання надання міжнародної правової допомоги у кримінальних справах, мають бути враховані правила міжнародних договорів універсального характеру. Питання, що виникають при застосуванні багатостороннього чи двостороннього міжнародного договору, вирішуються за згодою заінтересованих сторін. У будь-якому разі положення як багатосторонніх, так і двосторонніх міжнародних договорів не порушують прав та обов'язків, що випливає з відповідного договору, учасником якого є держава. При розбіжності норм кримінально-процесуального закону з правилами міжнародних договорів діють останні. І тому слідчий

повинен виходити з конституційної норми, що передбачає пріоритетність норм міжнародних договорів України перед національним законодавством.

Список літератури: 1. Бажов И. С. Цель, задачи и функции органов предварительного следствия / И. С. Бажов // Процессуальные и криминалистические проблемы производства по уголовным делам : сб. науч. тр. – М., 1995. 2. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М., 1968. 3. Ларин А. М. Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин. – М., 1986. 4. Уголовно-процессуальное право : учебник / под общ. ред. П. А. Лупинской. – М., 1997. 5. Про організацію діяльності органів досудового слідства системи Міністерства внутрішніх справ України : наказ МВС України від 31 берез. 2008 р. № 160. – К., 2008. 6. Міжнародне співробітництво України у правовій сфері : зб. міжнар. док. / упоряд. В. Дріжчаний, О. Павличенко, О. Уманський. – Х. : Фоліо, 1998.

Надійшла до редколегії 15.01.2010

УДК 343.98

Д. А. Сафонов

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗМІРУ МАТЕРІАЛЬНОЇ ШКОДИ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ НАРУГИ НАД МОГИЛОЮ

Досліджено окремі питання встановлення та відшкодування матеріальних збитків внаслідок вчинення злочину, передбаченого ст. 297 КК України «Наруга над могилою».

Исследованы вопросы установления и возмещения материального ущерба, причиненного преступлением, предусмотренным ст. 297 УК Украины «Нарушение над могилою».

Problems of establishing and compensation of damage to property caused by the crime foreseen by the article 297 of Criminal Code of Ukraine «Violation of graves» are researched.

Виконання завдань щодо боротьби зі злочинністю в умовах економічного та соціального розвитку суспільства вимагає від органів слідства та дізнання в ході провадження досудового слідства у справі встановлювати розмір матеріальної шкоди, заподіяної злочинном, та забезпечувати її відшкодування, що є обов'язковим показником повного та об'єктивного розслідування кримінальної справи.

Дослідженням окремих питань відшкодування матеріальної шкоди у кримінальному судочинстві, а саме встановленням її розміру, займались такі вчені, як М. І. Гошовський, З. З. Зінатулін, О. П. Кучинська, В. Т. Нор, І. М. Поляков, В. С. Шадрін та ін. І хоча шляхи вирішення значної кількості